Taraqqiyot spektri
ILMIY JURNALI
Vol 2 № 6 2026

ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР ХАВФИ ТУҒИЛГАНДА ВА СОДИР БЎЛГАНДА АҲОЛИНИ ХАБАРДОР ҚИЛИШ ТАРТИБИ

Зиёдуллоев Баҳриддин Мардонович,
Бухоро вилояти Фавқулодда вазиятлар бошқармаси ҲФХЎМ ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ: Бугунги кундаги глобал иқлим ўзгаришлари ва антропоген ҳамда техноген жараёнларнинг шиддат билан тезлашиши бутун дунёда, хусусан, Марказий Осиё минтақасида фавқулодда вазиятлар содир бўлиш хавфини ва уларнинг салбий оқибатларини сезиларли даражада оширмоқда.

Кўп йиллик тарихий тажриба ва статистик таҳлиллар шуни кўрсатадики, табиий офатлар ва йирик техноген ҳалокатлар пайтида инсонларнинг қурбон бўлиши ҳамда моддий талофатлар кўлами нафақат офатнинг жисмоний кучига, балки аҳолининг ўз вақтида огоҳлантирилмаганига, хабардорлик даражасининг пастлигига ва тезкор алоқа тизимларининг самарасиз ташкил этилганлигига ҳам бевосита боғлиқдир.

Аҳолига хавф-хатар тўғрисида тезкор, аниқ ва тушунарли маълумотларни етказиш давлат фуқаро муҳофазаси тизимининг энг устувор ва стратегик ажралмас қисми ҳисобланади. Ушбу илмий мақолада фавқулодда вазиятлар хавфи туғилганда ва содир бўлганда аҳолини хабардор қилишнинг замонавий усуллари, автоматлаштирилган техник воситалари, марказлаштирилган сигналлар бериш тартиби, ахборот узатишнинг психологик жиҳатлари ҳамда ушбу соҳанинг ташкилий-ҳуқуқий асослари комплекс равишда таҳлил қилинади. Тадқиқот давомида аҳолини огоҳлантириш тизимларини модернизация қилиш ва уларнинг самарадорлигини баҳолаш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Taraqqiyot spektri

Аннотация: Сегодня глобальные изменения климата и ускорение антропогенных процессов существенно повышают риски возникновения чрезвычайных ситуаций. Опыт показывает, что масштабы человеческих жертв во время бедствий часто обусловлены не только природными факторами, но и несвоевременным информированием населения. Своевременное оповещение является неотъемлемой частью национальной системы гражданской защиты. В данной статье подробно анализируются современные технические средства, порядок подачи централизованных сигналов и организационно-правовые основы оповещения граждан при угрозе и возникновении чрезвычайных ситуаций.

Abstract: Today, global climate changes and the acceleration of man-made processes significantly increase the risks of emergencies. Experience proves that human casualties are often caused not only by natural factors, but by delayed or ineffective public notification systems. Prompt warning is an integral part of the civil protection framework. This article provides a comprehensive analysis of modern warning methods, technical tools, signaling procedures, and organizational-legal foundations for alerting the population during emergencies.

Таянч сўзлар: Фавқулодда вазият, марказлаштирилган хабардор қилиш тизими, “Диққат барчага!” сигнали, электросирена, акустик мослама, гео-таргетинг, фуқаро муҳофазаси, тезкор огоҳлантириш, локал тизимлар, рақамли алоқа.

Ключевые слова: Чрезвычайная ситуация, централизованная система оповещения, сигнал «Внимание всем!», электросирена, акустическое устройство, геотаргетинг, гражданская защита, оперативное предупреждение, локальные системы, цифровая связь.

Taraqqiyot spektri

Key words: Emergency situation, centralized notification system, "Attention to all!" signal, electric siren, acoustic device, geo-targeting, civil protection, early warning, local systems, digital communication.

КИРИШ (МАВЗУНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ)

XXI асрга келиб, фан-техника тараққиёти ва урбанизация жараёнларининг кенг қулоч ёйиши инсоният ҳаётига нафақат қулайликлар олиб келди, балки йирик саноат объектларида авариялар хавфини ва экологик мувозанатнинг бузилишини ҳам юзага келтирди. Бундай шароитда давлат ва аҳоли хавфсизлигини таъминлашнинг энг муҳим омилларидан бири — юзага келиши мумкин бўлган хавф-хатарлар тўғрисида фуқароларни олдиндан огоҳлантириш ҳисобланади.

Аҳолини хабардор қилиш тизими — бу фавқулодда вазиятлар оқибатларини камайтириш, инсонлар ҳаёти ва соғлиғини сақлаб қолиш ҳамда моддий зарарлар кўламини минималлаштиришнинг энг биринчи ва энг самарали воситасидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукумати томонидан фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш, фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш тизимини ислоҳ қилиш бўйича қатор тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Бироқ, ахборот технологияларининг ривожланиши хабардор қилиш тизимларини ҳам концептуал жиҳатдан янгилашни, анъанавий усуллардан рақамли, тезкор ва кўп тармоқли огоҳлантириш платформаларига ўтишни талаб этмоқда. Шу нуқтаи назардан, фавқулодда вазиятлар хавфи туғилганда ва содир бўлганда аҳолини хабардор қилишнинг ҳуқуқий, ташкилий ва техник муаммоларини илмий жиҳатдан тадқиқ этиш ва такомиллаштириш мақола мавзусининг юқори даражада долзарб эканлигини белгилайди.

I. АҲОЛИНИ ХАБАРДОР ҚИЛИШ ТИЗИМИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.

Taraqqiyot spektri

Ўзбекистон Республикасида фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш ва аҳолини огоҳлантириш соҳаси мустаҳкам қонунчилик базасига эга. Бу борадаги муносабатлар қуйидаги асосий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади:

Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 17 августдаги "**Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида**"ги ЎРҚ-790-сонли Қонуни. Ушбу Қонуннинг тегишли моддаларида давлат органларининг, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳамда корхона, ташкилот ва муассасаларнинг фавқулодда вазиятлар тўғрисида аҳолига тезкор ахборот етказиш бўйича мажбуриятлари аниқ белгилаб қўйилган. Қонунга кўра, ахборотни яшириш ёки ўз вақтида тақдим этмаслик қонунчиликка мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 26 майдаги "**Фуқаро муҳофазаси тўғрисида**"ги 80-II-сонли Қонуни. Мазкур Қонунда Фуқаро муҳофазаси бошқарув органларининг куч ва воситаларини шайликка келтириш, шунингдек, тинчлик ва ҳарбий даврда аҳолини юзага келган хавф ҳақида огоҳлантиришнинг умумий тамойиллари баён этилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 11 августдаги "**Фавқулодда вазият рўй бериш хавфи ёки фавқулодда вазият рўй берганлиги ҳақида хабар беришнинг автоматлаштирилган тизимини ривожлантириш ҳамда ундан самарали фойдаланишни ташкил этиш тўғрисида**"ги қарори ва бошқа меъёрий ҳужжатларда батафсил акс этган. Мазкур ҳужжатлар асосида Марказлаштирилган автоматлаштирилган огоҳлантириш тизимидан фойдаланиш, уни техник соз ҳолатда сақлаш ва маҳаллий ҳамда локал тизимларни ўрнатиш, интегратция қилиш тартиби тасдиқланган.

Taraqqiyot spektri

Ҳуқуқий базанинг мавжудлиги хабар бериш тизимларини молиялаштириш, лойиҳалаштириш ва улардан фойдаланишда давлат органлари ва хусусий сектор ўртасидаги масъулият чегарасини аниқ белгилашга хизмат қилади.

II. ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР ПАЙТИДА АҲОЛИНИ ХАБАРДОР ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-УСЛУБИЙ БОСҚИЧЛАРИ ВА АЛГОРИТМЛАРИ

Хабар бериш жараёни бир лаҳзалик ҳаракат эмас, балки мураккаб ва кўп босқичли техник-ташкилий занжирдир. Хавф даражаси ва вазиятнинг ривожланишига қараб, хабардор қилиш тизими қуйидаги **учта асосий босқичда фаолият юритади:**

2.1. Марказлаштирилган автоматлаштирилган огоҳлантириш тизими (МАОТ).

Марказлаштирилган тизим республика даражасидан бошлаб вилоят ва туман/шаҳар Фавқулодда вазиятлар бошқармалари ва бўлимларининг Тезкор навбатчилик сменалари (Тезкор бошқарув марказлари) томонидан бошқарилади. Хавф аниқланган заҳор, навбатчи офицер бошқарув пульти орқали бутун ҳудуддаги огоҳлантириш воситаларини масофадан туриб ишга туширади.

Акустик (Товушли) босқич: Аҳоли турар жойлари, саноат зоналари ва одамлар гавжум жойларда ўрнатилган электр ва электрон сиреналар, баланд овозли карнайлар (динамиклар) ишга туширилади. Уларнинг асосий вазифаси — аҳолининг диққатини юзага келган фавқулодда вазиятга жалб қилишдир.

Ахборот узатиш (Матнли) босқич: Товушли сигналдан сўнг дарҳол рақамли ва аналог алоқа каналлари орқали расмий ахборот матни тарқатилади. Бунда марказий ва маҳаллий телеканаллар, радиостанциялар фаолияти вақтинча тўхтатилиб, уларнинг тўлқинларида ФВВнинг махсус тезкор хабари ўқиб эшиттирилади ёки югурувчи сатрлар шаклида намойиш этилади.

Taraqqiyot spektri

2.2. “Диққат барчага!” (Внимание всем!) ягона сигнали ва ундан кейинги ҳаракатлар тартиби.

Фуқаро муҳофазаси амалиётида сиреналарнинг узлуксиз, увловчи товуши ва корхоналар, транспорт воситаларининг гудоклари узоқ вақт давомида чалиниши “Диққат барчага!” ягона огоҳлантириш сигналини англатади.

Инсон руҳияти экстремал вазиятда дастлаб шок ёки ваҳима ҳолатига тушиши мумкин.

Ахборот манбасини ишга тушириш: Сирена овозини эшитган фуқаро уйида, ишхонасида ёки автомашинасида бўлишидан қатъи назар, дарҳол телевизор, радиоприёмникни ёқиши, интернетдаги расмий янгиликлар каналларини (масалан, ФВВнинг расмий Телеграм каналини) кузатиши лозим.

Хабар мазмунини англаш: ОАВ орқали узатиладиган хабар тахминан қуйидагича тузилади: “Диққат! Фавқулодда вазиятлар бошқармаси хабар қилади. Бугун соат 16:30 да вилоятимиз ҳудудида кучли зилзила хавфи (ёки кимёвий авария) қайд этилди. Барча фуқаролардан ваҳимага тушмасдан, электр ва газ тармоқларини ўчириб, очиқ ва хавфсиз майдонларга чиқишлари сўралади. Кейинги хабарларни кузатиб боринг”.

Вақт ва мазмун мутаносиблиги: Тезкор хабарлар максимал даражада қисқа, лўнда ва аниқ буйруқ шаклида бўлиши керак. Бу аҳоли ўртасида "туннель кўриниши" ёки "оломон инстинкти" каби салбий психологик деформацияларнинг олдини олишга хизмат қилади.

2.3. Локал ва объектли хабардор қилиш тизимлари (ЛХҚТ)

Гидротехника иншоотлари (сув омборлари, йирик тўғонлар), кимёвий хавфли, портлаш ва ёнғин хавфи юқори бўлган саноат корхоналари атрофида хабар беришнинг махсус локал тизимлари ташкил этилади.

Taraqqiyot spektri

Автономлик тамойили: Бу тизимлар марказий шаҳар тизимларига боғланмаган ҳолда, бевосита объектнинг ўзида авария содир бўлганда автоматик равишда (датчиклар ёрдамида) ёки объект диспетчерининг тугмани босиши билан ишга тушади.

Қамров зонаси: Одатда, кимёвий корхоналар атрофида 5 км, сув омборлари қуйи релефи бўйлаб эса 20 км гача бўлган радиусда яшовчи аҳоли пунктларини қамраб олади. Бу марказий штабдан буйруқ келишини кутиб ўтирмасдан, сониялар ичида заҳарли булут ёки сув тўлқини етиб келгунига қадар аҳолини эвакуация қилиш имконини беради.

III. ХАБАРДОР ҚИЛИШ ТИЗИМИНИНГ ТЕХНИК ВОСИТАЛАРИ ВА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР.

Замонавий ахборот асрида фақатгина анъанавий сиреналарга суяниб қолиш кутилган натижани бермайди. Шу боис хабар бериш тизими техник воситаларининг интеграциялашган мажмуасидан иборат бўлиши лозим:

3.1. Электросиреналар ва акустик қурилмалар.

Анъанавий С-40 русумли электросиреналар ҳали ҳам тизимнинг асосини ташкил этса-да, бугунги кунда уларнинг ўрнини рақамли блок билан бошқариладиган, нафақат увловчи овоз чиқарадиган, балки жонли ёки ёзиб олинган нутқни ҳам узоқ масофага сифатли етказа оладиган замонавий акустик қурилмалар эгалламоқда. Улар автоном қувват манбаларига эга бўлиб, умумий электр тармоғи ўчганда ҳам 48 соат давомида ишлаш қобилиятини сақлаб қолади.

3.2. Гео-таргетинг ва СМС-Cell Broadcast технологияси.

Одатдаги СМС хабарномалар базавий станцияларга катта юклама туширади ва бир неча миллион фойдаланувчига хабарнинг етиб бориши соатлаб вақтни олиши мумкин.

Taraqqiyot spektri

Cell Broadcast (Уяли тармоқ орқали кенг кўламли узатиш): Бу технология мобил алоқа операторларининг маълум бир ҳудуддаги (масалан, фақат хавф остида қолган битта тумандаги) барча базавий станцияларига бир вақтнинг ўзида сигнал юбориш имконини беради. Хабар телефон экранида одатий СМС сифатида эмас, балки титраш ва кучли овозли огоҳлантириш билан очиқ ойна (pop-up) шаклида пайдо бўлади. Бунда тизим фойдаланувчининг телефон рақамини қидириб ўтирмайди, балки ўша гео-локацияда турган барча телефонларга хабарни сония ичида етказади.

3.3. Мобил иловалар ва Давлат рақамли платформалари интеграцияси.

Смартфонлар ҳаётимизнинг ажралмас қисмига айланган бир даврда, ФВВнинг махсус мобиль иловалари оммалаштирилиши зарур. Бундай иловаларнинг афзаллиги шундаки, улар интернет трафик мавжуд бўлмаганда ҳам (маҳаллий кэш хотираси орқали) оффлайн режимда фуқарога хавфсиз эвакуация йўналишларини кўрсатиб бериши, яқин атрофдаги бошпаналар (умумий овқатланиш муассасалари, ер ости бекатлари) манзилини харитада акс эттириши мумкин.

IV. АҲОЛИНИНГ ТУРЛИ ҚАТЛАМЛАРИ БИЛАН ИШЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК ВА ТАШКИЛИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.

Хабар бериш жараёни муваффақиятли бўлиши учун узатилаётган ахборот тингловчининг ёши, жисмоний имконияти ва ижтимоий ҳолатига мослаштирилган бўлиши лозим:

4.1. Болалар ва таълим муассасалари билан ишлаш.

Болаларнинг руҳий тизими ташқи таъсирларга жуда сезувчандир. Тўсатдан янграган ваҳимали сирена овозлари болаларда кучли карахтлик (ступор) ёки мақсадсиз қочиш каби оқибатларни келтириб чиқариши мумкин.

Taraqqiyot spektri

Игрофикация усули: Мактаб ва боғчаларда хабар бериш сигналлари ўқув машғулотлари давомида ўйин шаклида тушунтирилади. Масалан: “Баланд овозли сигнал янграганда, бу — бизни қутқарувчи суперқаҳрамонлар дўстлик машқига чақираётганини англатади. Биз тезкорлик билан ўқитувчимизнинг ортидан тартиб билан ташқарига чиқишимиз керак”.

Эслатмалар ва визуаллаштириш: Синф хоналарида ёрқин рангдаги, расмли йўриқномалар ўрнатилади.

4.2. Катта ёшли аҳоли ва маҳалла тузилмалари.

Катталар ўртасидаги асосий муаммо — хабарларга нисбатан бепарволик (“бизнинг ҳудудда зилзила ёки тошқин бўлмайди” деб ўйлаш) ёки оила аъзолари учун ҳаддан ташқари хавотирланиш туфайли юзага келадиган ваҳимадир.

Аниқ ҳаракатлар вазифаси (Checklist): Катталарга умумий огоҳлантириш эмас, балки қисқа бандлардан иборат топшириқлар берилади: “1. Ҳужжатларни олинг; 2. Коммунал тармоқларни ўчиринг; 3. Уйни тарк этиб, маҳалла стадионига йиғилинг”.

Маҳалла фаолларининг роли: Ҳар бир маҳаллада хабарни уйма-уй юриб етказувчи кўнгиллилар гуруҳи тузилади. Инсон жамиятда ёлғиз эмаслигини ва давлат тизимлари назоратни қўлга олганини ҳис қилса, ундаги ваҳима даражаси кескин камаяди.

4.3. Имконияти чекланган ва аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлами.

Хабар бериш тизими универсал (ҳамма учун қулай) бўлиши шарт.

Эшитиш қобилияти заиф шахслар учун: Телевидение орқали узатиладиган хабарлар албатта сурдотаржима ёки ёрқин югурувчи сатрлар билан таъминланади.

Taraqqiyot spektri

Мобил алоқа орқали эса экраннинг максимал ёришиши ва махсус титраш усуллари қўлланилади.

Кўриш қобилияти заиф шахслар учун: Радио ва кўчалардаги овоз кучайтиргичлар орқали аудиоахборотнинг такроран узатилиши таъминланади.

Ёлғиз кексалар ва беморлар: Уларнинг рўйхати маҳалла ва ФВВ бўлимларида олдиндан мавжуд бўлиб, хавф пайтида уларга хабар бериш ва эвакуация қилиш учун алоҳида масъул ходимлар ёки кўнгиллилар бириктирилади.

V. ТИЗИМЛИ МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ БЎЙИЧА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАКЛИФЛАР.

Олиб борилган тадқиқотлар ва мавжуд амалиёт таҳлили хабардор қилиш тизимларида қуйидаги тизимли камчиликлар мавжудлигини кўрсатмоқда:

Аҳоли зич жойлашган янги турар жой массивларида (масалан, замонавий "City"лар ва кўп қаватли уйлар комплексларида) марказий овозли сиреналарнинг етиб бориш даражаси (акустик қамрови) пастлиги;

Аҳолининг маълум бир қисмида сирена сигнали чалинганда нима қилиш кераклиги бўйича шахсий кўникма ва алгоритмларнинг етарли шаклланмаганлиги.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, фавқулодда вазиятларда аҳолини хабардор қилиш самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги таклифлар лойиҳаси илгари сурилади:

Биринчидан, маҳаллалар, давлат ташкилотлари ва таълим муассасаларида фақатгина жисмоний эвакуация машқлари билан чекланиб қолмай, балки хабар бериш сигналларини тўғри тушуниш ва стресс шароитида тўғри қарор қабул қилиш элементларини ўз ичига олган услубий тренингларни мунтазам ўтказиб бориш;

Иккинчидан, Оммавий ахборот воситалари, етакчи интернет сайтлари ва ижтимоий тармоқларда (Telegram, Instagram, YouTube) қисқа

Taraqqiyot spektri

(60 сониялик), таъсирли, ваҳима уйғотмайдиган, аксинча, аҳолини совуққонликка ва аниқ ҳаракатга ундовчи “Рақамли психологик ва техник йўриқномалар” видеороликлари туркумини кенгайтириш;

Учинчидан, янги қурилаётган барча кўп қаватли уйлар ва йирик саноат объектларини Давлат қабулидан ўтказиш жараёнида уларда МАОТга уланган ички овозли хабар бериш тизимлари мавжудлигини мажбурий техник шарт сифатида киритиш;

Тўртинчидан, фуқароларнинг "Хавфсизлик сумкачалари" (эвакуация жамланмаси) ичига юрак уриши тезлашганда ёки қўрқув келганда нафас олишни тиклаш машқлари, шунингдек, хабар олинганда бажариладиган ҳаракатлар акс эттирилган қисқа ва йирик ҳарфларда ёзилган эслатма-варақаларни жойлаштиришни тарғиб қилиш;

Бешинчидан, давлат даражасида аҳолининг фавқулодда вазиятлар сигналлари ва хабардорлик тизими бўйича билим даражасини вақти-вақти билан онлайн тестлар ва ижтимоий сўровномалар орқали текшириб туриш тизимини яратиш. Бу қайси ҳудудларда ахборот қамрови ва тайёргарлик даражаси сустлигини аниқлаб, ўша жойларда профилактик ишларни кучайтириш имконини беради.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, фавқулодда вазиятларда аҳолининг омон қолиши ва талофатлар кўламининг камайиши нафақат қутқарув техникаларининг сони ва сифатига, балки биринчи навбатда инсон омилига — аҳолига хавф ҳақидаги хабарнинг нечоғлик эрта, тезкор ва тўғри етказилганлигига бевосита боғлиқдир.

Замонавий дунёда ўз вақтида берилган аниқ ахборот — инсон ҳаётини сақлаб қолувчи энг асосий стратегик ресурс ва қалқон ҳисобланади. Техник воситалар ишдан чиққан, марказий алоқа узилган экстремал вазиятларда ҳам аҳолининг хабар бериш тизимлари сигналларини аниқ билиши ва совуққонлик билан

Taraqqiyot spektri

ҳаракат қилиши миллий хавфсизлик ва “**Руҳий-информацион хавфсизлик**” пойдеворининг ажралмас қисми сифатида баҳоланиши шарт.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида” 2022 йил 17 августдаги ЎРҚ-790-сон Қонуни. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, https://lex.uz/docs/6161244.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаро муҳофазаси тўғрисида” 2000 йил 26 майдаги 80-II-сон Қонуни. // Олий Мажлис Ахборотномаси, https://lex.uz/docs/32994.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 11 августдаги “Фавқулодда вазият рўй бериш хавфи ёки фавқулодда вазият рўй берганлиги ҳақида хабар беришнинг автоматлаштирилган тизимини ривожлантириш ҳамда ундан самарали фойдаланишни ташкил этиш тўғрисида”ги қарори. https://lex.uz/docs/6565844
4. Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлигининг расмий интернет сайти материаллари ва услубий тавсиялари. – Т., 2026. (https://gov.uz/oz/fvv) ҳамда интернет маълумотлар базаси.

Taraqqiyot spektri